

в здатності до напруженості та жертвовності заради досягнення цієї мети. Духовна етнічна домінанта становить собою систему політичних, релігійних, естетичних та інших цінностей, які створюються при появі будь-якої етнічної цілісності і становлять її об'єднуюче начало.

Тенденції розвитку народу як духовного явища тісно пов'язані з етногенезом, тобто процесом його виникнення, функціонування, розвитку, надлому, занепаду, згасання і переходом у нове етнічне утворення. Фази етногенезу, яким підпорядкований народ як етнічна спільнота, складаються із стадій етногенетичного процесу, що мають тимчасові межі і визначаються швидкістю і межами зміни рівня пасіонарного напруження в етнічній системі.

Таким чином, розглядаючи природні, суспільні та духовні детермінації виникнення і розвитку народу, автор скористався напрацюваннями відомих російських істориків та етнологів Л.Гумільова та Ю.Бромлей, надавши їм нової редакції та спрямованості. Незважаючи на те, що обидва автора жили і працювали в умовах домінування у світогляді більшості вчених моністичного філософського мислення, предмет дослідження, яким вони переймалися, виводив їх на більш широкі світоглядні позиції. Мова йде про те, що, крім моністичних методологічних принципів, існують ще дуалістичні, пантеїстичні, плюралістичні і, власне кажучи, діалектичні принципи, про які коротко йшлося в нашому дискурсі. Авторський висновок полягає в тому, що природні, суспільні та духовні явища детермінують процес існування народу. Разом з тим народу не байдуже, якою залишиться природа, суспільство і духовність наступним генераціям людей, які консолідується у різноманітні етнічні спільноти.

Джерела та література

1. Гегель Г.В.Ф. Философия права. – М., 1990.
2. Гумилев Л.Н. Этносфера: история людей и история природы. – СПб., 2002.
3. Бромлей Ю.В. Этносоциальные процессы: теория, история, современность. – М., 1987.
4. Дубінін В.В. Місце і роль народу в етнічній структурі суспільства (Державна етнонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України. Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції 6-8 жовтня 2005 року) / Під заг. ред. М.В.Дедкова. – Запоріжжя, 2005.

Summary

The definition of a nation as a natural, social and mental ethnic community is substantiated. Natural, social and mental resources, mechanisms and tendencies of nation's development from the point of view of basic dialectics rules are examined.

Г. Л. Кладова

ДО ПИТАННЯ ЕТНОПОЛІТИКИ ЦАРСЬКОЇ РОСІЇ

Проблеми етнополітики дуже актуальні в багатонаціональних країнах. Науковці України уважно та активно досліджують це питання, про що свідчать численні публікації та конференції. Дещо менше висвітлено правовий аспект етнополітики царської Росії в південному регіоні. Дана стаття присвячена аналізу змін у ставленні держави, зокрема, до німців-переселенців.

Посівши Російський престол, імператриця Катерина II зіткнулась з проблемою: на півдні країни багато родючої землі, а жителів мало. Вона вирішила скористатись успішним досвідом Австрійської імператриці Марії Терези, яка в аналогічній ситуації запросила обживати угорські степи селян із Швабії. Тому 12 квітня 1763 року височайший указ Катерини II було перекладено іноземними мовами та з офіцерами надіслано для розповсюдження в багатьох європейських країнах.

Майбутнім колоністам біло обіцяно безкоштовно землю, право відвідувати будь-яку церкву, звільнення від податків та військової служби, гроші на переселення та заведення господарства. При цьому цариця ставила одну умову – кожний з переселенців повинен дати присягу на вірність російському престолу.

Скоро німецька біднота рушила в Росію. Значна частина переселенців осідала на степових просторах південної України. Серед них був Йоханн Фейн, дезертир з війська герцога Вюртембурзького. Він прийшов лише з парою кобіт за плечима, а коли прийшов час писати заповіт, Йоханн з гордістю думав, що прожив життя не дарма. Ставши землевласником, він важко працював, але створив зразкове господарство в Єлизаветфельді під Мелітополем [1, с.9-18].

Син і спадкоємець Йоханна Фрідріх Фейн був людиною освіченою, займався комерцією, бував за кордоном, знав попит європейського та можливості російського ринків. Тому вирішив у Єлизаветфельді поряд з землеробством зайнятися скотарством. Армія завжди має потребу в конях та обмундируванні, тому вкласти гроші в мериносних овець та суконні фабрики – вірна справа. Через 10 років Фрідріх Фейн став першим на півдні України господарем отари, яка нараховувала тридцять тисяч голів. Земля нової Батьківщини принесла йому багатство і він хотів віддячити їй.

Це сталося під час Кримської війни. Армія йшла через всю країну, зупиняючись на постій там, де можна отримати відпочинок та провіант. Мاستок Преображенка, що неподалік від Перекопа, став таким

місцем для полків, які йшли захищати Севастополь та поверталися назад. Господар Преображенки Фрідріх Фейн з доброї волі почав надавати солдатам коней, овес, солому, сіно, хліб, лікував поранених і хворих в лазареті, ховав померлих. Лев Толстой був в Преображенці саме в той момент, коли Фрідріх Фейн з зятем та іншими чоловіками копали чергову братську могилу.

Імператор Олександр II теж відвідав Преображенку. Він сказав Фейну, що цінує його участь і хоче отримати рахунок за військові поставки. Скромний господар здивувався і відповів, що своє багатство нажив в Росії, тому для нього велика честь довести в такий час, як війна, що він щирий патріот.

Цар обійняв Фрідріха, поцілував тричі за народним звичаєм, зняв з руки коштовний перстень і подарував на згадку. Прощаючись Олександр II запитав, чи не має Фрідріх якогось прохання, і очікував, що мова піде про зниження податків, про соляний чи винний відкуп. А Фрідріх розповів, що його єдина дочка вийшла заміж за Фальца, і тепер прізвище Фейн може зникнути. Фрідріх просить царського дозволу, щоб його нащадки мали право на подвійне прізвище Фальц-Фейн. Олександр пообіцяв і свого царського слова дотримав [2, с.47-50].

Рід Фальц-Фейнів прославився багатьма добрими справами на користь другої своєї Батьківщини. Найбільш відоме ім'я Фрідріха Едуардовича, засновника заповідника «Асканія-Нова». Це була людина, яка присвятила своє життя освоєнню та оновленню таврійського степу. Завдяки своїй цілеспрямованості та допитливому розуму дослідника, він зумів досягти того, що у виснаженому безжальним південним сонцем степу зашуміли сади, на ставках поселилися численні птахи, майже на волі жили дикі тварини.

В цих умовах сам Фрідріх та вчені з Європи проводили велику наукову роботу. Досліджувались проблеми акліматизації тварин, проводились досліді по схрещенню різних тварин. За схрещення бізона з домашньою коровою Фрідріх отримав від царя Миколи II подарунок – зубра. Як результат схрещення коня та зебри стала поява зеброрідів.

Про цей рай для тварин знали в усьому світі. Тут побувало немало високопоставлених державних діячів. Побажав відвідати заповідник «Асканію-Нова» і цар Микола II. У супроводі Фрідріха він оглянув зоопарк, ботанічний сад, маєток, цікавився господарськими проблемами.

Цар був задоволений і планував привезти сюди на екскурсію своїх дітей. Через 10 днів Микола II запросив Фрідріха Едуардовича на обід до Лівадії, де повідомив, що за великі заслуги перед Батьківщиною йому та його сім'ї надається звання потомственного дворянства [3, с.49-52].

Багато корисного для економічного та культурного розвитку південної України зробила і мати Фрідріха Фальц-Фейна – Софія Богданівна. Її називали місцевою Катериною Великою. Відчувши, що вівчарство стає нерентабельним, Софія Богданівна вирішила перевести своє господарство на промислові рейки. Почалось будівництво фабрик, заводів, електростанцій, пошти, телеграфу, залізниці та шосейних доріг. Найбільшим досягненням стало спорудження порту на Чорному морі Хорли. До 1911 року Софія Богданівна мала своє пароплавство: пасажирські та торговельні судна, баржи. До річчя, порт Хорли не замерзав узимку, тому приймав кораблі цілий рік.

Таврійське царство Софії Богданівни було державою в державі. Все тут було своє власне: всі галузі економіки і соціального життя. Зразкове сільське господарство, промисловість, торгівля, транспорт. Діяли своя метеостанція, млин, водонапірна башта, професійна школа та гімназії для дітей робітників, лікарня, хор, оркестр, навіть монетний двір [1, с.35-39].

Друга хвиля німців – переселенців в Росію розпочалась після указу Олександра I від 20 лютого 1804 року. Та приймали їх за суворими майновими критеріями, тобто людей не бідних [4, с.55].

Але російських шовіністів непокоїло те, що іноземні переселенці (в основному німці), які жили на Півдні України, володіли великим масивом родючих земель – 2.418.059 десятин, або 63 відсотки того, що належало всім колоністам імперії. Утворення Німецької імперії стало поштовхом до того, що уже в 70-х роках XIX ст. почали ліквідуватись окремі привілеї, надані німцям маніфестами Катерини II та Олександра I. Це зокрема, навчання рідною мовою, використання її в державному діловодстві, звільнення від військової служби, обмеження місцевого самоврядування в колоніях, примусове насадження православ'я та російського підданства. Зазначимо, що більше обмежувалися права німців, які прийняли російське підданство після 1 січня 1880 року, тобто після прийняття в Німеччині закону про можливість подвійного громадянства.

В 90-ті роки XIX ст. етнопатрістична політика в Росії була тісно пов'язана з політикою Синоду, який вважав свободу віро сповідання у німців «неприродним» для православної країни та перешкодою для русифікації.

Разючі зміни в житті німців сталися з початком першої світової війни. Тепер їх сприймали як ворогів Росії. Німецьке населення змушене було звертатися до широкої громадськості, до офіційних адміністративних осіб, до православного духовенства за запевненням у своїй готовності виконати будь-яке завдання, як того вимагає обов'язок перед Престолом, Вітчизною і рідною землею. В цей час в царській армії уже служило 300 тис. німців [5, с.57-62].

З 1874 року на німців була поширена загальна військова повинність. Навіть німці-меноніти, які сповідували принцип не брати до рук зброю, служили санітарами [4, с.57].

Ще гіршою стала ситуація, коли Російський уряд видав два закони (2 лютого та 13 грудня 1915 року), які сучасники прозвали «законами про ліквідацію». Вони були спрямовані на підірив життєвої основи російських німців-земельної власності.

Перший закон з ліквідації через «особливі обставини» був підписаний царем в обхід Думи. Він зобов'язував всіх осіб німецької національності, які стали російськими підданими після 1 січня 1880 року, а живуть в зоні 150 верст уздовж німецького кордону, повинні на протязі 10 місяців, а ті що живуть в зоні 100 верст уздовж берегів Чорного та Азовського морів, протягом 16 місяців, продати свої маєтки.

Дія закону не поширювалась на колоністів, які прийняли православ'я, добровольців та офіцерів російської армії, членів їх сімей, а також на ділянки землі, надані колоністам, коли вони прибули до Росії.

Другий закон зобов'язував продати всю землю в прикордонних районах, продавати землю обов'язково земельному селянському банку, який потім продасть її російським селянам, а в першу чергу фронтовикам. Тепер ліквідації підлягали і землі, даровані колоністам при переселенні в Росію. Через примусову продажу ціни на землю різко знизились, і це було схоже на конфіскацію майна та депортацію населення.

Але, побоюючись негативних економічних наслідків, влада призупинила виконання закону про ліквідацію на півдні, зрозумівши що це призведе до проблем з продовольчим постачанням. Хоча в Херсонській губернії було конфісковано 12 % всієї землі колоністів, в Криму – 7% [6].

Антинімецька кампанія набирала силу: німецьким колоніям повертались або надавались українські назви; німці відмовлялись від своїх імен та прізвищ, обираючи російські; німцям заборонялось говорити німецькою мовою в громадських місцях та вести проповіді німецькою. Не дозволялось німцям збиратися, зібрання 3-ох чоловік вважалося криміналом. Було встановлено поліцейський нагляд, а потім і вислання німців, підданих Росії, які на думку місцевої влади мали антиросійські настрої [7].

Так, в Херсоні сталася подія, яка показала абсурдність заборон, що адресувались німцям. Одного разу три пана переходили вулицю. Вони, правда, говорили російською, але їм назустріч ішов голова губернського земства Горич і пригрозив їм арештом. Причина арешту і доправлення до в'язниці була поважна – зібралися разом троє німців за походженням та вийшли на вулицю. Абсурдність ситуації посилюється, коли сказати, що в цю трійку входили херсонський губернатор, шеф жандармів та голова повітового земства.

Закони про «ліквідацію німецького засилля» виконувались жорстоко, з порушеннями. Відібране у німців майно, через нерозпорядливість тих, хто це робив, гинуло. Для коней та корів, наприклад, зведених на збірний пункт, не вистачало кормів та догляду. Загиблих тварин витягували на околиці містечок, де вони розкладались та отруювали навколишнє середовище.

Варварство мало місце і стосовно людей. Красномовний приклад – доля члена Державної Думи Гальваса, який жив у Перскопі. Його, в минулому учителя в німецькій колонії, члена Перекопського земства, вигнали з власного будинку. Хоча всім було відомо, що один його син втратив ногу на Кавказькому фронті, а другий син – офіцер, артилерист був теж на фронті.

Згубні наслідки антилюдського закону довелось відчувати собі і члену трьох Дум Готлібу Луцу. Луц був відданим громадянином Росії, щирим захисником всіх німців, які мали російське підданство. Але його прохання та звертання до різних партій про пом'якшення або скасування цього закону не знайшли розуміння.

Родину Фальц-Фейнів замучили обшуками та конфіскаціями. У Володимира Фальц-Фейна, депутата Держдуми, в час його відсутності зламали замки, викрали документи та цінності його дружини. У Миколи Фальц-Фейна, маєток якого Даровка був на березі Чорного моря, шукали підводного човна, хоча глибина там була лише один метр. В маєтку Преображенка, який належав Софії Богданівні Фальц-Фейн, поліція шукала бомби, що нібито виготовлялись тут, щоб допомагати німецькій армії, коли та наблизиться.

В маєтку Дорнбург, де жив Олександр Фальц-Фейн, сталась теж дивна історія. Сам Олександр захоплювався повітроплавством і почав будувати літак. Коли почалася війна, він добровольцем пішов на фронт. Олександр мріяв стати героєм і досяг цього – отримав Георгіївський хрест. Потім в бою його було збито і напівживого взято в полон, де він і помер. А було йому лише 23 роки.

Але підозрілість в ті роки набрала неймовірного розмаху. Влада вірила будь-якій нісенітниці, якщо німці – то вороги. Стали поширюватись погослови, що Фальц-Фейни ночами на літаку доставляють німцям на фронт продовольство. Прибули жандарми та поліція, виявили літак без мотора, але склали протокол та наклали на нього арешт [2, с.194-197].

Таким чином, Закони проти «німецького засилля» стали охоронною грамотою для всіх, хто зневажав людей, які довгий час, три-чотири покоління, віддавали Росії свою енергію, силу, розум, знання, а часом і життя.

Закони про «ліквідацію німецького засилля» були скасовані після лютневої революції 1917 року.

Джерела та література

1. Данилевич Н.В. Барон Фальц-Фейн. Жизнь русского аристократа. – М., 2000.
2. Фальц-Фейн В. Аскания-Нова. – К., 1997.
3. Кладова Г.Л. Фрідріх Фальц-Фейн: людина та вчений. // Державна етнополітика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України. – Запоріжжя, 2005.
4. Немцы в России и в СНГ. 1763-1993. – М., 1993.

5. Сергійчук В. Німці в Україні. // Берегиня. – 1999. – №2
6. www.germany.com.ua – Землячество немцев в Украине; www.russlanddeutschesgeschichte.de – История российских немцев.
7. www.ccssu.crimea.ua – Лаптев Ю.Н. Немцы Крыма в годы Первой мировой войны.

Summary

Having been tempted by considerable privileges of Catherine II Manifest, Germans moved to Russia, particularly to its southern region. Energy, power, diligence, intellect, knowledge and conscientiousness of some generations of German immigrants made them rich. However, Russian chauvinists were concerned by the fact that foreigners owned many fertile lands. As the 70 certain privileges were canceled, and laws on German property liquidation (1915) led to land and property confiscation and to deportation of Germans.

В. С. Микольченко

УКРАИНСКОЕ РЕШЕНИЕ ЭТНИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ

Сегодня в различных концах земного шара часто возникают этнические конфликты, которые влекут за собой экономические, политические, социальные последствия и решение их становится первоочередной задачей, как в глобальном мировом плане, так и для отдельных государств.

Современные этнические конфликты рассматривались в труде А. Садохина «Этнология» [1], М. Пиреня «Этнические процессы в современной Украине» [2], в отчете о результатах опроса общественного мнения «украинское общество 1994–2001».

Статья посвящается рассмотрению существующих в Украине этнических проблем, причинам их возникновения и возможных путей выхода из конфликта.

Цель статьи в анализе понятия этнический конфликт, рассмотрении сложившейся этнической ситуации в Украине, анализе возникших конфликтов и возможных путей их решения.

Современное человечество представляет собой довольно сложную этническую структуру, включающую в себя несколько тысяч различного рода этнических общностей, отличающихся как численностью, так и уровнем развития. Неоднородность этнической структуры закономерно порождает различного рода проблемы, противоречия, напряженность, конфликты в отношениях между народами. Одни из них носят затяжной характер и продолжаются уже несколько десятилетий (ирландцы и англичане в Ольстере, фламандцы и валлоны в Бельгии, кавказский конфликт в России), другие резко обострились в последние 10-15 лет (в республиках бывшего СССР, в ряде стран Африки). По данным Стокгольмского международного института по исследованию проблем мира, более 70% военных конфликтов по всей планете были межэтническими [1, с.234]. Поэтому, на наш взгляд, проблема этнических конфликтов является наиболее важной и актуальной в наши дни. Под этническим конфликтом современная социология понимает конфликт с определенным уровнем организованного политического действия общественных движений, массовых беспорядков, сепаратистских выступлений – вплоть до гражданской войны, где противостояние происходит на границе этнической общности [1, с.236].

И в то же время понятие «этнические конфликты» – условное, потому что иногда его можно считать этнической составляющей. В этой роли могут выступать отличия между этническими и государственными границами, отличия в государственном и правовом статусе народов, этнических групп, разное соотношение численности этнических групп в одном регионе и недоброжелательное отношение к ним основного этноса.

Мотивом конфликта может быть и страх потерять национальную самобытность, ассимиляция меньшего этноса в границах более многочисленного.

Природа любого социального конфликта, в том числе и этнического, всегда сложна и противоречива, поскольку обусловлена комплексом причин и конфликтогенных факторов, связана со скрытыми интересами сторон, проходит определенные этапы развития и формы противоборства.

Напряженность конфликтной ситуации, затрудненность информационного общения и убежденность партнеров во взаимной несовместимости создают условия для формирования у них состояния агрессивности. Известно, что такое психическое состояние делает человека невосприимчивым к рациональным аргументам, а любое действие вызывает резкую ответную реакцию другой стороны и в итоге завершается общим противоборством участников.

Сложность этнической ситуации в Украине состоит, прежде всего, в объективных условиях, которые сложились из-за многолетней имперской политики, принудительной депортации народов, а также русификации под лозунгом «единой, неделимой» или пролетарского интернационализма. Распад тоталитарного режима вызвал неслыханный подъем национального сознания и привел к поискам новых форм национальной самоорганизации, прежде всего в сфере построения государства, возрождения культуры и религии.

Государственная политика Украины в сфере регулирования межэтнических отношений ориентирована на поддержку языка, культуры, традиций, верований национальных меньшинств.